
РОЗДІЛ 8.

ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

УДК 070.48(495)(045)

Н. О. Басенко

Маріупольський державний університет

ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНА СВОЄРІДНІСТЬ ЖУРНАЛУ «ВЧЕНИЙ ГЕРМЕС»

У статті проаналізовано тематику та жанрові особливості першого грецького журналу «Вчений Гермес». Виділено основні тематичні групи та жанри публікацій журналу. Вивчено особливості наявних жанрів та їх роль у подальшому розвитку жанрової системи новогрецької журналістики.

Ключові слова: перший грецький журнал, тематика, жанри, грецька журналістика.

Актуальність обраної теми полягає у спробі аналізу жанрових особливостей першого грецького журналу, та визначити його роль у становленні системи жанрів новогрецької періодики першої половини XIX ст.

Незважаючи на те, що новогрецька періодика XIX ст. неодноразово ставала предметом дослідження учених Греції, перший журнал «Вчений Гермес» розглядався ними лише як провідник ідей Просвітництва (К. Кумаріану, Г. Лаіос). Що стосується вітчизняної науки, існують лише фрагментарні відомості про нього в загальноісторичних розвідках (Г. Арш, Н. Терентьєва). Тематичне ж наповнення, рівно як і жанрові особливості цього журналу, не ставали об'єктами наукового пошуку ані грецького, ані вітчизняного журналістикознавства.

Отже, **метою** нашого дослідження є аналіз тематичного і жанрового розмаїття публікацій журналу.

Журнал «Вчений Гермес» видавався у Відні з 1811 по 1821 рр. У створенні журналу брали участь видатні греки – просвітителі, педагоги, науковці, релігійні діячі, такі як А. Кораіс, А. Газіс, мітрополіт Ігнатій та ін. [1, с. 116]. Це видання протягом свого десятирічного існування виконувало освітню та просвітницьку функцію, формувало національні, культурні та естетичні погляди греків. «Вчений Гермес» був головним виразником ідей як теоретичного, так і практичного напрямів грецького Просвітництва [2, с. 46-52], так званого Новогрецького Відродження. Підтримуючи теоретичний напрям Просвітництва, журнал своїми друкованими матеріалами впливав на розвиток суспільної думки, на формування поняття грецької нації та критеріїв національної ідентифікації греків, таких як християнство, освітні традиції та мова. До того ж, засновники журналу, його співробітники та кореспонденти проводили практичну діяльність з розширення мережі навчальних закладів як на території поневоленої Греції, так і в грецьких діаспорах. Досить плідною була і робота з підвищення рівня грецької освіти [3, с. 7-24]. Все це досить детально й обґрунтовано висвітлювалось на шпальтах «Вченого Гермеса». Таке спрямування і функціонування журналу, як розповсюджувача ідей Просвітництва, транслятора західних впливів та нових ідей в грецьке суспільство, безпосередньо впливало на тематичну та жанрову його палітру.

Розглянемо тематичне наповнення журналу, розмаїття його рубрик та жанрову приналежність публікацій. Зазначимо, що матеріалом для дослідження став увесь корпус номерів журналу (1811-1821 рр.).

У житті цього двотижневика можна виділити два періоди в залежності від того, хто посідав місце редактора. Протягом першого періоду, з січня 1811 р. до початку 1814 р., обов'язки редактора виконував А. Газіс. Цей період можна назвати періодом становлення журналу, який, попри різноманітні фінансові проблеми, що безпосередньо впливали на стабільність та періодичність випуску й обсяг друку, привертав до себе увагу різних верств грецького суспільства і поступово посів чільне місце в грецькому суспільному та культурному житті. Протягом другого періоду, з середини 1814 р. і до примусового закриття журналу в 1821 р., керівництво було покладено на Т. Фармакідіса (1814-1819 рр.) та К. Коккінакіса (1816-1821 рр.). Саме у цей період журнал став провідником грецької національної ідеї, набрав більш завершеного вигляду та перетворився на публіцистичну трибуну прогресивної частини греків.

Особа редактора відігравала значну роль у формуванні тематичного змісту журналу. Анфімос Газіс, архімандрит грецької церкви Святого Георгія у Відні, випускник факультету фізико-математичних наук, відомий перекладач та редактор творів з філософії, педагогіки та географії, друкував у журналі наукові розвідки з фізики, хімії, математики, медицини, педагогіки, хоча філологічна тематика – аналіз творів античних авторів, матеріали з історії давньогрецької мови, теоретичні розвідки із загальних питань філології та філософії, посіли провідне місце на шпальтах часопису. Тексти науково-інформаційного чи довідкового характеру інформували читачів про суспільне та культурне життя грецької діаспори, робили доступними для своїх співвітчизників досягнення передової європейської науки. Редактор «Вченого Гермеса» А. Газіс увійшов в історію не тільки як один із керівників «Філікі Етерії»¹, але й як визначний педагог та засновник відомої школи в м. Міліес у Магнесії [4, с. 24-26]. Саме

¹ Таємна організація, заснована в Одесі у 1814 році грецькими патріотами, яка мала за мету звільнення Греції від османського ярма і підготувала грецьку національно-визвольну революцію 1821-29 рр.

цим можна пояснити наявність у журналі значної кількості матеріалів педагогічного спрямування, повідомлень про роботу грецьких шкіл у Смирні, Одесі, Ніжні, Ясах.

Після того, як А. Газіс залишив посаду редактора, справами журналу спершу займався Т. Фармакідіс, один із найвидатніших релігійних діячів того часу, а з 1916 року до нього приєднався письменник, поет та перекладач К. Коккінакіс. Після складного для журналу періоду, коли у 1814 році через економічні нестатки замість 24 номерів виходять лише 7, а у 1815 р. взагалі один, за настановою А. Кораїса нові редактори дещо змінили тематичне наповнення журналу, і на його шпальтах у першу чергу починають друкуватись повідомлення про вихід у світ книг грецьких авторів, переклади творів давньогрецької літератури та їх аналіз, повідомлення про переклади творів сучасної європейської літератури новогрецькою мовою, наукові розробки європейських учених у галузі грецької філології, переклади новогрецькою мовою останніх досліджень європейських учених у галузі археології, медицини, географії, педагогіки та методики викладання, поетичні твори, а також інформацію про стан освіти в грецьких школах. Так, зі сторінок часопису читач мав змогу ознайомитися з деякими аспектами поезики та сучасного мистецтва, довідатись про перші вистави новогрецькою мовою в Одеському театрі, про нові методи викладання, які впроваджувалися прогресивними грецькими педагогами в різних школах грецької діаспори.

Отже, за тематичним наповненням публікації журналу можна поділити на декілька груп:

1. Філологія: матеріали з літератури, мови, історії, поезики, археології, літературної критики.
2. Педагогіка та освіта: теоретичні матеріали з педагогіки, перекладені наукові дослідження, матеріали про роботу грецьких шкіл, зміст екзаменаційних білетів, успіхи учнів, упровадження новогрецькими педагогами нових методів та матеріалів у навчальний процес тощо.
3. Науки не філологічного напрямку: наукові дослідження з медицини, хімії, фізики, математики, географії та ін.
4. Культурне життя греків: матеріали про «Філологічну Спілку» у Бухаресті, про культурне життя грецьких общин Одеси, Ніжина та Відня, повідомлення про перші театральні вистави грецькою мовою тощо.
5. Видавнича діяльність греків: повідомлення про вихід у світ нових книг грецькою мовою, каталоги усіх виданих книг, аналіз видавничої діяльності видатних грецьких письменників, перекладачів, науковців.
6. Новини: інформація про події в Європі та країнах перебування греків.
7. Цікаве: невеликі повідомлення про природні феномени, астрологічні дослідження, цікаві та незвичайні події.

Іноді матеріали однієї тематичної групи публікувалися під різними рубриками. Так, наприклад, матеріали з філології могли бути опублікованими в рубриці об'яв. Рубрики журналу не мали постійного місця, їх розміщення залежало не скільки від актуальності чи важливості друкованого матеріалу, але від часу надходження матеріалу до редакції, тому що обсяг номеру та його зміст коректувалися по мірі надходження матеріалів. Інформаційні повідомлення подавалися під назвою міста або країни, де відбувалися описувані події. Наприклад: «ОДЕСА: повідомлення про патріотичну діяльність грецьких купців Одеси, її школу та типографію» [5, с. 573-575], або «НІЖИН. Новини про школу Ніжина» [6, с. 53]. Досить часто матеріали друкувалися без зазначення рубрики.

Жанрове наповнення журналу залежало як від тематики журналу, його цілей та задач, тобто від самого типу журналу епохи Просвітництва, так і від потреб читацького колу, яке сприймало видання як засіб спілкування між «розкиданими по Європі» [1, с. 45] грецькими емігрантами. Особливістю цього журналу було й те, що поряд з посередницькою функцією, як засіб розповсюдження серед свого читацького кола ідей, понять, знань та моральних основ Просвітництва, він поставав інструментом об'єднання читачів навколо питань національного характеру, був одним із засобів інституціоналізації суспільства.

Класифікація жанрів публіцистики новогрецького журналістикознавства відбувається за «принципом засвоєння та подачі жанром певного життєвого матеріалу» [7, с. 29]. П. Родакіс поділяє усі жанри на три види: жанри репортажу, жанри тлумачення та літературно-публіцистичні жанри [7, с. 35-95]. Як бачимо, розподіл на жанри співпадає з класичним підходом українського журналістикознавства, який виділяє інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні жанри [8, с. 25].

«Вчений Гермес» стоїть у самих витоків формування системи жанрів новогрецької журналістики. Ці жанри з самого початку їх формування та функціонування були не лише формою подачі повідомлень, новин, авторського погляду на події чи теорії, але й задавали тип спілкування, впливали на сам процес «отримання» інформації. Аналіз жанрової системи першого грецького журналу дає змогу, по-перше, розглянути грецьку журналістику тієї епохи в її суспільному модусі, осягнути її в тому ракурсі, в якому вона сама себе розглядала, тобто в ракурсі тиражування ідей і знань. Функціонуючи саме в такому суспільному модусі, журнал збирав навколо себе читацьке коло, яке орієнтувалося на «часову достатність читання» [9, с. 77], цікавилось матеріалами, що призначалися для довготривалого користування. По-друге, однією з головних задач журналу було формування національної самосвідомості греків, посилення їх національної гордості. Виконання цього завдання впливало не тільки на підбір тематики журналу, а й на структурний тип подачі матеріалів.

Публікації «Вченого Гермеса» належали до різних жанрів. Статті **інформаційних жанрів** представлені *заміткою* та *звітом*. *Замітка* (стисле повідомлення без коментування події) найчастіше подавалася в рубриці «Новини», досить часто без заголовку й авторського підпису. Так, у номері від 15.02.1811 р. подавалася замітка

під заголовком «Бухарест, 3 грудня 1810 р.», в якій стисло повідомлялось про третє засідання «Філологічного гуртка», називались присутні члени гуртка та гості, повідомлялись теми виступів на засіданні [10, с. 49-50]. *Zetim* на сторінках журналу поставав розгорнутим інформаційним повідомленням про події в сфері культури та освіти. Досить часто звіти доповнювалися повними доповідями або виступами конкретних осіб.

Аналітичні жанри у журналі представлені *листами, науковими, науково-популярними статтями та рецензіями*.

Найбільш розповсюдженим аналітичним жанром на сторінках журналу був жанр *листа*. Тут були опубліковані листи до редакції, відгуки на опубліковані матеріали та відкриті листи, здебільшого звернені до редакторів часопису. Всі ці листи друкувались на сторінках журналу з метою активізувати читацьке коло та привернути його увагу до конкретного суспільно-політичного явища. Треба зазначити, що епістолярний жанр був досить розповсюдженим в епоху Просвітництва. Після падіння Візантії і до середини XIX ст. листи були єдиною формою спілкування «грецької діаспори». Представники Новогрецького Просвітництва називали листи «письмовою промовою до відсутнього» [11, с. 23]. Розквіт жанру листа пов'язувався з духовним та соціальним розквітом нації. Переписка того періоду між інтелігентами та купцями, прогресивною силою нації є доказом того, як зароджувалися ідеї відродження, політичного, соціального, культурного та насамперед національного.

Треба зазначити, що як ідейний натхненник часопису А. Кораїс, так і його редактори, залишили помітний слід в історії новогрецької епістолографії. Грецький дослідник К. Дімарас навіть поділив новогрецьку епістолографію на періоди до Кораїса та після нього [11, с. 27]. Головною темою всієї майже шістдесятирічної переписки А. Коріса було питання прогресу нації. Переписка ж першого редактора часопису А. Газіса з французьким елліністом та географом Б. дю Бокажем свідчить про коло наукових інтересів грецької інтелігенції тієї епохи [12, с. 274], їх спроб пройтися європейською наукою та передати її ідеї своїм співвітчизникам, упровадити до шкіл нові методи викладання, оновити навчальний матеріал, спираючись на випробувані на Заході моделі. До того ж цей період називають і періодом персонального журналізму, коли за кожним періодичним виданням стояла особа редактора або видавця, який проводив свою ідеологічну політику. Саме цими чинниками пояснюється і перевага цього жанру на сторінках журналу. Так, у 1812 році загальний обсяг часопису складав 384 сторінки, з яких 84 сторінки займали листи (21,35 %). Це дорівнює майже чверті опублікованого матеріалу. Протягом наступних років кількість листів майже не зменшувалась: у 1818 році листи займають 13,79 % від загального обсягу надрукованого за рік матеріалу, а в 1819 році – 18,06%. Цей жанр епістолярної публіцистики передавав особливе емоційне навантаження, імпліцитно підштовхував адресата, а разом з ним і читацьке коло, не лише взяти до уваги прочитане, але й поміркувати над ним, обговорити або застосувати певні дії. До того ж на сторінках журналу розміщувалися і матеріали, які можна було назвати листами лише за їх формою. У них зберігалася лише форма звертання, а їх зміст мав ознаки кореспонденції, науково-популярної статті, замітки або есе. Так, у 1819 році на сторінках часопису було опубліковане наукове дослідження, яке визначалося як «*επιστολцаία διατριβή*» (епістолярне дослідження) [13, с. 229-243]. Воно друкувалося у декількох номерах та мало форму окремих листів.

Подавались у журналі і *рецензії* на друковані твори грецькою мовою. Треба зазначити, що ці рецензії були зорієнтовані на широке коло читачів, були досить простими як за формою викладу інформації, так і за змістом. Другою спільною рисою всіх рецензій журналу було визначення доцільності, актуальності аналізованого твору, його важливості як для освіти та просвіти грецького народу, так і для формування національної ідеї грецької нації. Из усіх жанрових форм рецензій на шпальтах журналу переважали *рецензії-замітки*, дуже близькі до анотації, яка поєднувала в собі ознаки інформаційного та аналітичного жанру та мала чітку комунікативну мету: привернути увагу читача до рецензованого твору. Започаткований на сторінках «Вченого Гермеса» жанр рецензії породив жанр літературної критики, який спершу був жанром новогрецької публіцистики, а з розвитком новогрецької літератури «перейшов» до літературних жанрів [14, с. 169].

У журналі також друкувались *статті, наукові та науково-популярні*. Треба зазначити, що саме слово «стаття» (*άρθρο*) не вживалося в той час на означення друкованих текстів журналу. На позначення наукової статті вживалося слово «*πραγματεία*» (можна перекласти як «трактат»), а на позначення більш публіцистичної статті (яку сьогодні можна назвати науково-популярною) вживалося слово «*μελέτη*» (розвідка). Чіткого розмежування наукової та науково-публіцистичної статті ще не існує. Обидва типи цього жанру характеризуються широким аналізом матеріалу, науковим стилем викладу матеріалу, який у науково-публіцистичній статті поступово «белетризується». Журнал «Вчений Гермес» був основоположником і інших типів жанру статті, таких як аналітична та стаття-роздум, деякі риси яких проступають у друкованих матеріалах.

Журнал «Вчений Гермес» відомий ще й тим, що на його сторінках розгорнулася полеміка щодо того, якою мовою повинні користуватися греки. Жанр полемічної статті ще не зустрічався, а полемічний матеріал подавався в епістолярному жанрі та жанрі есе.

З художньо-публіцистичних жанрів у журналі друкувались лише *есе*. Як і епістолярний жанр, так і жанр есе на початку XIX ст. переживав період розквіту. Перший есе в європейській періодиці був опублікований Д. Дефо у 1704 році [14, с. 107]. Сам термін «есе» новогрецькою мовою був перекладений у 1768 р. Е. Булгарісом як «*δοκίμο*» [15, с. 52]. Особливістю цього жанру було те, що його розвиток безпосередньо пов'язується зі становленням буржуазного класу та розвитком періодичного друку. Так, жанр новогрецького есе спершу поширився в

журналістиці, і лише наприкінці XIX ст. посів стабільне місце серед жанрів новогрецької літератури. На відміну від інших країн, жанр есе в грецькій журналістиці та літературі був і залишається досить продуктивним. Усі новогрецькі журнали, які виходили після визнання незалежності Грецької Республіки, продовжували публікувати на своїх сторінках есе різного тематичного спрямування. Особливістю розвитку цього жанру в Греції є те, що він на початку XX ст. набув широкого масштабу, до жанру есе почали звертатись визначні грецькі літератори, а особливості, структура та методика написання творів цього жанру входять до навчальних програм загальноосвітніх ліцеїв.

Цілісної концепції жанру есе не існує і на цей день, як у вітчизняному, так і у новогрецькому та, взагалі, зарубіжному журналістикознавстві та літературознавстві. Жанр есе на сторінках «Вченого Гермеса» можна охарактеризувати як коротке дослідження, яке торкалося питань філології, філософії та інших наук, питань мистецтва, етики та соціології, поєднувало в собі індивідуальну позицію та погляд автора з критичним інформаційним наповненням. До того ж, в есе журналу повністю відсутні претензії на вичерпне трактування теми. В деяких випадках досить складно розрізнити есе та статті на сторінках журналу з причини поліморфізму загальних рис, які простежуються в подачі матеріалу. Новогрецьке журналістикознавство виділяє два типи есе: есе-міркування та есе-переконання [14, с. 107]. На сторінках журналу зустрічаються обидва типи есе в їх зародковому стані.

Щодо інших матеріалів журналу, то це поезія, матеріали рекламного характеру, офіційні документи (статути громадських організацій, списки викладачів грецьких шкіл), промови, а також передруковані в перекладі та обробці матеріали різних європейських журналів.

Практично кожна публікація журналу була спрямована на створення загального інформаційного та читачького простору журналу, який поступово розширювався, удосконалювався та якісно зростав.

Таким чином, нами було розглянуто тематичне наповнення журналу та виділено основні тематичні групи публікацій. Проаналізовано домінуючі в журналі жанри та їх подальший розвиток в системі жанрів грецької журналістики XIX ст. Питання становлення, розвитку та подальшої трансформації системи жанрових форм грецької журналістики та роль журналу в цьому процесі, безперечно, вимагають подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел

1. Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000. Τ. 2. – Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα, 2003. – 400 σ.
2. Διζικιρίκης Γ. Ο νεοελληνικός διαφωτισμός και το ευρωπαϊκό πνεύμα 1750-1821 / Γ. Διζικιρίκης. – Αθήναι : Εκδόσεις Φιλλιππότι, 1984. – 116 σ.
3. Γεδεών Μ. Παιδεία και πτώχεια παρ' ημίν κατά τους τελευταίους αιώνας / Μ. Γεδεών. – Κωνσταντινούπολη, 1893. – 87 σ.
4. Χατζηφώτης Ι. Α. Γαζής. Η ζωή και το έργο / Ι. Χατζηφώτης. – Αλεξάνδρεια, 1965. – 113 σ.
5. «Ερμής ο Λόγιος». – 1818. – №21. – 1 Νοεμβρίου. – Σ. 573-604.
6. «Ερμής ο Λόγιος». – 1812. – 15 Φεβρουαρίου. – Σ. 49-64.
7. Ροδάκης Π. Δημοσιογραφία και νεοελληνική πεζογραφία / Π. Ροδάκης. – Αθήνα : Διάνα, 1966. – 780 σ.
8. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості: навчальний посібник / В. Здоровега. – Львів : ПАІС, 2000. – 180 с.
9. Σκλαβούνης Γ. Περιοδικός Τύπος / Γ. Σκλαβούνης. – Αθήνα : Εκδόσεις «ΕΛΛΗΝ», 1996. – 176 σ.
10. «Ερμής ο Λόγιος» – 1811. – 15 Φεβρουαρίου. – Σ. 49-64.
11. Δημαράς Κ.Θ. Νεοελληνική επιστολογραφία / Κ.Θ. Δημαράς. – Αθήνα, 1999. – 318 σ.
12. Εγκυκλοπαίδεια ΠΑΠΥΡΟΣ LAROUSSE BRITANNICA. Τ. 20, Αθήνα : Πάπυρος, 2007. – 720 σ.
13. «Ερμής ο Λόγιος». – 1819. – №7. – 1 Απριλίου. – Σ. 229-260.
14. Μαρκαντωνάτος Γ. Βασικό Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων / Γ. Μαρκαντωνάτος. – Αθήνα : Gutenberg, 1996. – 297 σ.
15. Παρίσης Ι., Παρίσης Ν. Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων / Ι. Παρίσης, Ν. Παρίσης. – Αθήνα : ΟΕΔΒ Εκδόσεις Πατάκη, 1999. – 238 σ.

The article reviews the thematic content and the journalistic genres of the first Greek magazine «Logios Hermes». An assortment is made, in the basic thematic groups and the basic genres of the publications of the magazine. The characteristics of the existing genres of the publicized texts are analyzed, as well as their role in the further evolution of the systems of the genres of the modern Greek journalism.

Key words: the first Greek magazine, themes, genres, Greek journalism.